

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2018

STOCKHOLM 2018

JONAS EBBESSON

*Juridik och jurister när sammanhang
vidgas och gränser förändras*

Gränsernas betydelse för juridiken

STATSGRÄNSERNAS BETYDELSE för juridiken och juristerna förändras. Dessa gränser har länge definierat lagens geografiska räckvidd, och även juristernas kompetens; de utbildas till experter på nationell rätt. Utgångspunkten blir då att varje land har sin juridik och sina jurister. Medan de nationella rättssystemen reglerar skyldigheter, rättigheter, rättsprocesser och institutioner *inom* stater, omfattar internationell rätt – folkrätt – skyldigheter och rättigheter, rättsliga processer och institutioner *för* stater och *mellan* stater. För de flesta juristers vardag har dock internationell rätt haft en ganska marginell betydelse.

Ja, det här är en förenkling. Vissa nationella regler och processer, bland annat på familjerättens och straffrättens område, har sedan länge berört förhållanden som sträcker sig utanför det egna territoriet. En del jurister har ägnat sig åt transnationell juridik som rör frågor och förhållanden utanför det egna landet, till exempel som rådgivare till transnationella företag. På ländernas utrikesdepartement har dessutom funnits en grupp jurister med internationell rätt som arbetsuppgift.

Totalt sett har det likväl varit en ganska liten grupp jurister som berörts av sammanhang utanför nationalstaten. Men genom en rad yttre förändringar under det senaste århundradet har de rättsliga samman-

hangen vidgats väsentligt, ofta över statsgränserna – vilket påverkat både juridiken och juristerna.

Förändrade yttre förhållanden

Födelsen av statssuveräniteten, som vi känner den, med dess territorialgränser och anspråk, brukar hänföras till westfaliska freden, efter trettioåriga kriget, närmare 400 år tillbaka. Statssuveräniteten kom så småningom att bli en grundbult för både den nationella och internationella rättens giltighet, legitimitet och utveckling. Varje stat skulle sköta sitt och ingen stat skulle lägga sig i andra staters inre angelägenheter. Den internationella rätten, med fokus främst på strikt mellanstatliga frågor, som diplomatiska förbindelser, krigföring, havsrätt, fredsavtal, tullar och gränstvister, blev då också en regelkod som angav hur länderna skulle avhålla sig från handlingar, och inte intervensera i varandras territorier eller inre angelägenheter.

Grovt beskrivet höll sig nationell rätt i slutet av 1800-talet inom landet och avsåg väsentligen nationella frågor, utan gränsöverskridande sammanhang. Och internationell rätt begränsades till förhållanden mellan staterna, utan att kliva in i det som uppfattades som staternas reserverade domän. På så sätt kunde internationell och nationell rätt hållas åtskilda.

Ja, jag förenklar igen. Länderna var inga bubblor som saknade kontakt med omvärlden. Det förekom så klart redan tidigare omfattande gränsöverskridande rättsliga sammanhang, internationell handel och internationella överenskommelser. Trots att mycket av den moderna folkrätten saknades, började nya områden att underkastas internationell rätt runt förra sekelskiftet. Vid 1900-talets början hade multilaterala avtal undertecknats om till exempel patent, upphovsrättsskydd för litterära och konstnärliga verk och skydd av vissa för åkerbruket nyttiga fåglar. 1919 bildades Internationella arbetsorganisationen, som ett underorgan inom Nationernas förbund. Detta var likväl begränsade inslag, och även om avtalen var internationella, omfattade de bara ett litet antal stater, de flesta i Europa.

Som rättsordning för staters samvaro var den internationella rätten – det vet vi – inte heller särskilt effektiv. Staterna lät inte bli varandra. Försöket med Nationernas förbund misslyckades och i stället för trygg samvaro upplevde världen under 1900-talets första halva två världskrig. Utöver världskrigen präglades detta sekel av flera omvälvande förändringar med expanderad industrialisering, teknisk utveckling, vetenskapliga framsteg, avkolonialisering, befolkningsökning, förändrade miljöförhållanden och social-ekologiska samband, globaliserad ekonomi och ökad internationell handel, och omfattande migrationer. Till detta skall läggas en rad omdanande politiska beslut, idéförändringar och nytänkande, som tillsammans med övriga yttre förändringar har fått stor inverkan på den rättsliga arenan.

Juridiken och juristerna befinner sig ständigt i dynamiken mellan, å ena sidan, etablerade normer och begrepp, som kan sträcka sig långt tillbaka i tiden, och, å andra sidan, nya omständigheter och sammanhang. I dessa nya situationer kan rättsnormerna komma att utmanas och ifrågasättas, och de måste omprövas, ändras och anpassas till nya förhållanden. Även om rättsliga maximer på latin antyder rättens förankring bakåt i tiden, är juridiken i förändring.

Det gäller även för den internationella rätten. De beskrivna omvälvningarna bidrog till att vidga tillämpningsområdet för internationell rätt. Från att huvudsakligen ha varit en rättsordning för staters *samvaro*, utvecklades internationell rätt till att bli en rättsordning för staters *samarbete* – och en rad nya internationella regelverk och institutioner bildades efter andra världskriget som svar på de nya utmaningarna.

Allt fler rättsfrågor och rättsliga sammanhang som tidigare betraktades som lokala och nationella har blivit gränsöverskridande, transnationella, övernationella eller internationella – och inte sällan globala.

Politiska beslut – Europeiska unionen

Ett av de tydligaste exemplen på hur juridiken anpassas till nya förutsättningar är de Europeiska gemenskaperna, som bildades på 1950-talet och senare skulle bli den Europeiska Unionen. Genom detta omvälvande politiska beslut skulle den juridiska spelplanen i Europa ändras rejält. Sverige anslöt sig drygt 40 år senare, och för svensk del har inget annat politiskt beslut under 1900-talet påverkat juridiken och juristerna över hela fältet – på nästan alla rättsområden – så mycket som EU-medlemskapet. Många av de rättsfrågor som tidigare sågs som nationella blev nu övernationella. Medlemskapet innebar dessutom att Sverige i större utsträckning måste koordinera sitt folkrättsliga agerande med övriga EU.

När vi i dag utbildar våra juridikstudenter ingår Europarättsliga inslag på i stort sett varenda kurs. När jag läste juridik på 1980-talet ägnade vi kanske någon vecka på hela utbildningen åt de Europeiska gemenskaperna. Medlemskapet i EU har inte bara medfört nya regler. Det har också förändrat juristerna på ett djupare plan. Svenska jurister är i dag mer bekanta än tidigare med rättsliga förhållanden som rör övriga Europa. De är också bekvämare med att hantera annat rättsligt material än det svenska. Jag menar dessutom att EU-medlemskapet har gjort det enklare för många jurister att förstå de internationella regelstrukturerna.

Idéförändringar och nytänkande

De rättsliga förutsättningarna har också omdanats och sammanhangen har vidgats över statsgränserna till följd av idéförändringar och nytänkande. Ett av de mest fantastiska exemplen på hur internationell rätt har brutit ny mark, in i det som tidigare betraktades som staternas reserverade domän, är rättsutvecklingen sedan andra världskriget till skydd för mänskliga fri- och rättigheter.

Dessförinnan förknippades internationell rätt knappast alls med enskilda individers rättsliga ställning. Det ansågs ligga inom ramen för staters suveränitet. Förklaringen till att mänskliga rättigheter nu fick skydd

inte bara i nationella rättsordningar utan även i internationell rätt är inte några direkt gränsöverskridande effekter, där handlingar i ett land kan skada andra länder. Det var snarare erfarenheterna från andra världskriget som skapade internationell uppslutning kring tanken att enskildas mänskliga rättigheter och grundläggande friheter måste stärkas internationellt.

I dag finns flera konventioner på global och regional nivå om skydd för medborgerliga och politiska rättigheter, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter, och internationella regelverk till skydd för ursprungsbefolkningar och barn och mot diskriminering.

Vid en internationell överblick och granskning av skyddet av mänskliga rättigheter är det likväl lätt att bli cynisk. Vi ser åtskilliga exempel på hur länder, trots sina internationella förpliktelser konsekvent bryter mot mänskliga rättigheter. Vi ser också att flera stater som gjort sig skyldiga till omfattande kränkningar av erkända mänskliga rättigheter är representerade i FN:s råd för mänskliga rättigheter. Man kan då ställa den retoriska frågan om internationell rätt inte bara legitimerar skurkstaters förtryck utan att faktiskt ha någon gränsöverskridande giltighet eller verkan. Jag menar att svaret är nej och att frågan bygger på ett fundamentalt feltänkande. Utan dessa internationella regelverk och internationella institutioner skulle situationen vara ännu värre. Nu finns inte bara moraliska skäl, utan även rättsliga grunder för att ständigt bevaka och kritisera överträdelser och åberopa gällande rättsnormer. Och det finns gott om positiva berättelser, där jurister och andra har gjort skillnad genom att konsekvent insistera på att brott mot mänskliga rättigheter är brott mot internationell rätt som sker i ett globalt sammanhang.

Skyddet för mänskliga rättigheter visar särskilt tydligt att någon strikt åtskillnad mellan internationell och nationell rätt inte låter sig göras. De internationella reglerna skall genomföras, efterlevas och garanteras för enskilda personer i nationella sammanhang. Enskilda skall kunna åberopa de internationella normerna och domstolar skall säkerställa att de efterlevs. I dag är den internationella dimensionen given

för jurister som arbetar med humanjuridik i form av medborgerliga och politiska rättigheter, diskriminering, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter, och skydd för barn, ursprungsbefolkningar och minoriteter.

Flera andra förändringar på grund av nytänkande och nya idéer av det här slaget har också vidgat de rättsliga sammanhangen, från att ha varit lokala och nationella till att bli gränsöverskridande och internationella. Så har en förändrad syn på jämställdhet, jämlikhet, sexualitet, etnicitet, kultur, barn och djur påverkat juridiken, inte bara i nationell kontext, utan även med effekt på internationell rätt.

Teknisk utveckling och tekniska förändringar

Utöver politiska beslut och nya idéströmningar påverkas de rättsliga sammanhangen av teknisk utveckling och tekniska förändringar. I dag utmanas juridiken inte minst av den snabbhet och de sammanhang som skapats genom digitalisering, internet och sociala medier. De har förändrat vårt sätt att kommunicera, producera, engagera, trakassera, konsumera, finansiera, spionera, attackera, sabotera, plagiera, attrahera, resonera, socialisera och så vidare. Ofta över statsgränserna.

Nu sprids information globalt i realtid. Det ger fantastiska möjligheter att kommunicera. Tillgången till internet utvidgar yttrandefriheten på flera sätt och vidgar därmed också tillämpningen av regelverk om mänskliga rättigheter. Samtidigt gör internet det enklare att förtala, vilseleda och skada i realtid. För juristen väcker detta frågor om rättigheter och ansvar. Vem är ansvarig för skadorna? Den som skrev den förtalande eller vilseledande texten eller den som ansvarar för plattformen eller sajten? Dessa frågor är knepiga nog i nationell kontext, men ännu knepigare i gränsöverskridande sammanhang. Och vad och vem skall avgöra vad som är straffbart eller skadeståndsgrundande? Att raljera och driva med religioner ses i flera länder som ett av de yttersta bevisen på yttrandefrihet, medan det i andra länder kan vara belagt med dödsstraff. Om någon i Sverige skickar ut nidsbilder på Muhammed eller Jesus, som sprids över hela världen på en nanosekund, är det då straffbart? Enligt vilka rättsreg-

ler? Får andra länder tillämpa sina rättsregler och hålla någon ansvarig för det som skett i Sverige?

Internet triggar även frågan om vilka regler som skall gälla för hur all insamlad information om oss får användas. Det rättsliga landskapet kompliceras här av att de dominerande aktörerna inte är stater eller internationella organisationer, utan megaföretag, som Google, Facebook och Twitter. Vi vill inte att alla rättsliga frågor om sociala medier skall avgöras i Kalifornien, enligt kalifornisk rätt, bara för att dessa företag har sina huvudkontor där; hur demokratiskt är det? Det förvånar inte att vi hör ökade krav på en mer legitim rättslig kontroll över gränserna.

Digitaliseringen innebär dessutom civilrättsliga utmaningar. Varje dag köper konsumenterna i Sverige tusentals produkter direkt bara från Kina. Tidigare har varor från Kina och andra länder huvudsakligen köpts via svenska generalagenter och företag som säljer produkterna i Sverige. Om vi då skadats av en elektronisk produkt eller om klädesplagget varit felsytt, har vi kunnat vända oss till företaget eller importören och begära skadestånd eller reklamera varan. I vissa fall har importörer kunnat hållas straffansvariga för de importerade produkternas skadliga effekter. Vad gör vi nu, när vi får två högerskor i leveransen eller routern inte fungerar? Här uppkommer flera rättsfrågor som behöver lösas. Om det är fel i en vara, enligt vilket lands rätt skall frågan avgöras? Om jag skadas av den elektroniska prylen, är någon ansvarig för det? Vem, och enligt vilka regler? Mycket är oklart och behovet av gränsöverskridande konsumentskydd ökar.

För en stor del av vår vardag spelar nationsgränserna mycket mindre roll i dag än för bara 30 år sedan. Internet ger fantastiska fördelar och stor frihet, men försvårar också upprätthållandet av rättsskydd för medborgare. Och klassiska rättsfrågor hamnar i nya, vidgade sammanhang.

Rörlighet över gränserna: globaliserad ekonomi och migration

Globaliseringen innefattar alltings rörlighet över gränserna – så dess koppling till expanderade rättsliga sammanhang är uppenbar. Den eko-

nomiska globaliseringen som vi vanligtvis pratar om – i form av ökad handel och företagsexpansion och ökade investeringar över landsgränser – är ett resultat av både politiska och tekniska omdaningar, och den har både påverkat och påverkats av juridiken. Ibland är det svårt att beskriva vad som har föranlett vad; någon tydlig kausalitet finns inte alltid. Även om det inte är en helt entydig utveckling, ser vi att såväl internationell handel som volymen av utländska direktinvesteringar har ökat under det senaste halvsekle.

När kommersiella avtal skrivs med utländska bolag, när utländska bolag förvärvas eller svenska bolag köps upp av utländska företag, ställer det krav på juristernas kunskap om rättsnormer med bäring utanför Sverige. Avtal skall ingås med verkan över flera jurisdiktioner. Avtalstvister och andra rättstvister över gränserna måste hanteras, och frågan om lagval aktualiseras ständigt. När stater öppnar för kapitalflöde över gränserna ökar behovet av internationell juridik (reglering, kontroll, samarbete) på skatterättens område, till exempel för att undvika dubbelbeskattning, men också för att täppa till oönskad skatteplanering och destruktiva skatteparadis. Att ekonomin har globaliserats medför nya förutsättningar för juridiken.

Den globaliserade ekonomin – och framför allt regleringen av den – har främst handlat om rörlighet för varor, kapital och företag, men mindre om migration genom arbetskraftsinvandring, flyktingströmmar eller av andra skäl. Likväl är ökad migration en del av globaliseringen, som också vidgar sammanhangen för juridiken. Denna humanitära globalisering märks i de stora flyktingströmmarna – från krig, misär och i ökad utsträckning också från klimatförändringar – runtom i världen. Vi ser den även i den omfattande arbetskraftsmigrationen i vissa regioner, som EU, Nordamerika och Mellanöstern. Juridiken har förvisso påverkats inom ramen för konventioner om rätt till asyl, mänskliga rättigheter och arbetsrättigheter, men här är rättsutvecklingen över gränserna knappast i fas med behoven.

Även svensk rätt och svenska jurister påverkas. Sverige är mer hete-

rogent i dag än för 50 år sedan. Världen har kommit till Sverige. Familjer med olika geografiska, etniska och kulturella bakgrunder bidrar till samhällets utveckling men gör också juridiken mer komplicerad. Att svensk familjerätt skall tillämpas hindrar inte att andra länders lagar kan aktualiseras. Domstolar måste bedöma giltigheten i Sverige av vigslar och skilsmässor som ägt rum utomlands. Bodelningen vid skilsmässa kan påverkas av varifrån makarna kommer, om de nu lever i Sverige och inte är svenska medborgare. Vid tillämpningen av asylregleringen beaktas naturligtvis också förhållanden, inklusive rättsliga, utanför Sverige.

Exemplen visar hur jurister i Sverige måste kunna hantera straff-, skatte-, avtals-, familje- och asylrätt i olika situationer, och då räcker det inte med att begränsa synfältet till svensk rätt.

Förändrade miljöförhållanden och social-ekologiska sammanhang

Mina sista exempel är från min egen hemmaplan: miljörätten. Juridiken har förändrats radikalt efterhand som miljöförhållandena och de social-ekologiska sammanhangen har expanderat.

Det är inget nytt med rättsliga tvister som rör lokala miljöstörningar och föroreningar. Vi hittar rättsliga institut om störningar på omgivningen redan i romersk rätt, som då avsåg grannars mellanhavanden. Längre handlade föroreningar och andra störningar på omgivningen just om grannekonflikter, som hanterades genom och avgjordes med civilrättsliga regler. Jag har under många år belyst detta i undervisningen med ett avgörande från Högsta domstolen år 1900. I målet (NJA 1900, s. 189) hade ”änkan Larsson” och hennes medparter stämt grannen, företagaren Schröder, som ”dels låtit uppföra en fabriksskorsten, hvarifrån sot och rök inträngde i lägenheterna uti Larsson och hennes medparter fastighet, dels ock låtit uppställa en kraftmaskin invid väggen mellan båda fastigheterna, hvilken maskin hölles i gång om nätterna och störde nattron för hyresgästerna”. Änkan Larsson och hennes medparter, som ville förbjuda den störande verksamheten, fick helt rätt i domstolen: företaga-

ren Schröder på grannfastigheten förelades vid vite att upphöra med de störande inslagen. Kännetecknande för dessa situationer är deras lokala sammanhang: kort avstånd mellan skadan och källan och enkelt att bevisa orsakssamband, vilket har betydelse för att kunna utkräva ansvar.

Industrialiseringen vidgade miljösammanhangen och påverkade större områden och fler människor. I många länder, däribland Sverige, utvecklades därför offentligrättslig lagstiftning, där myndigheterna fick ett större inflytande än tidigare. Flera länder inrättade också särskilda nationella miljöskyddsmyndigheter. Så länge störningar på miljö och mänsklig hälsa är lokala eller i varje fall håller sig inom ett lands gränser, kan det verka onödigt att ha internationella regler och restriktioner. När miljö- och hälsoeffekterna tar sig över statsgränserna finns det däremot starka skäl för internationell reglering.

De allt fler gränsöverskridande miljöproblemen har sedan mitten av 1900-talet resulterat i hundratals multilaterala avtal – folkrättsliga avtal med flera parter, som är ett slags internationell lagstiftning. Syftet har varit att förhindra föroreningar från ett land till ett annat, men också att skydda miljöer, djurarter och ekosystem som ju struntar i nationsgränser.

Det var ingen liten sak när forskningen i slutet av 1960- och början av 1970-talet visade att försurningen i Skandinavien till stor del orsakades av svavel- och kväveoxidutsläpp i Storbritannien och på kontinenten. Då kunde inte de drabbade länderna på egen hand stoppa försurningen, och frågan aktualiserades om staters folkrättsliga ansvar för långväga föroreningar. Internationella förhandlingar resulterade i slutet av 1970-talet i en regional ramkonvention om luftföroreningar för Europa, USA och Kanada. Regelverket är i högsta grad levande än i dag. Konventionen och dess protokoll föreskriver skärpta teknikkraV och utsläppsminskningar för de ca 50 parterna. Genom gemensamma regler och kontrollfunktioner skapas ömsesidig tillit mellan länderna och även klarare förutsättningar för näringslivet, för ny teknik och nya investeringar. Juridiken bidrar till att öka möjligheten att nå miljömålen och minskar risken för diplomatiska förvecklingar på grund av föroreningar.

I dag är flera miljösammanhang som påverkas av människan globala till sin natur, och regelverken måste anpassas till dessa förhållanden. Ett tydligt exempel är förtunningen av det stratosfäriska ozonskiktet, som är orsakat av den totala mängden utsläpp av ozonnedbrytande ämnen i världen, oavsett varifrån utsläppen sker. Vi ser i dag att det globala samarbetet och regelverket för skydd av ozonskiktet sedan drygt 30 år, med nästan 200 parter (i stort sett samtliga världens stater och EU) har lett till ett positivt resultat: ozonlagret återhämtar sig.

Det tydligaste och i dag mest uppmärksammade exemplet är klimatförändringar. I likhet med nedbrytningen av det stratosfäriska ozonskiktet är det en genuint global process. Dessvärre har rättsutvecklingen inom ramen för den nu drygt 25 år gamla FN-konventionen för klimatförändringar, också med närmare 200 parter, gått långsamt. Därför var 2015 års Parisavtal viktigt. I avtalet, som formellt är en bindande traktat, anges det gemensamma målet, och åtgärder för att nå dit, om än vagt definierade. Viktigast var att den internationella klimatjuridiken stärkte den ömsesidiga tilliten mellan världens länder, och även för den privata sektorn. Inget land och inget företag vill ha ”fripassagerare”, där aktörer som utan att själva bidra åker snålskjuts på de bidrag, nyinvesteringar och resurser som andra satsar. Medvetna om att andra länder också agerar, utvecklar nu flera länder ny lagstiftning i syfte att uppfylla Parisavtalet. Samtidigt drivs flera rättsprocesser mot regeringar och företag för att de inte är tillräckligt aktiva i att minska sin klimatpåverkan. Även i dessa rättsprocesser hänvisas till ländernas internationella förpliktelser enligt Parisavtalet.

De rättsliga sammanhangen har expanderat över gränserna inte bara för naturmiljön, utan också för kulturmiljöskyddet. Sedan 1970-talet arbetar UNESCO inom ramen för ett globalt regelverk med skydd av världens natur- och kulturarv. Flera människorättskonventioner skyddar kulturella rättigheter, och sedan 1990-talet är Sverige tillsammans med ca 40 stater i Europarådet part till en regional landskapskonvention. Även landskapsskyddet är alltså föremål för internationella regler.

Att sammanhangen blivit internationella, ofta globala, innebär inte att de lokala situationerna, tvisterna och miljöproblemen skulle ha försvunnit. Inte alls. Tillståndsprövningar, skadeståndsprocesser, brottmål och förbudsprocesser mot verksamheter som stör den nära omgivningen pågår i Sverige och resten av världen – parallellt med de allt påtagligare internationella sammanhangen. Skadeståndsmål med miljökoppling är inte ovanliga. Liksom i det beskrivna fallet från Högsta domstolen har det främst handlat om lokala situationer, med litet avstånd mellan skadan och den skadevållande verksamheten. Så ser det ut på många håll runtom i världen.

I takt med att företag expanderar sin verksamhet över statsgränserna och etablerar sig i andra länder, får allt fler rättstvister också gränsöverskridande karaktär. Så sker till exempel om företag orsakar skada på människor och miljö när de utvinner olja i ett annat land, utan fungerande domstolssystem där de kan hållas ansvariga. Bör företagen då kunna gömma sig bakom statsgränserna? Eller bör de kunna hållas ansvariga någon annanstans, kanske i sina hemländer? Här sker rättsutvecklingen främst genom processer i nationella domstolar, som har drivits i USA, Storbritannien, Nederländerna och några andra länder med avseende på skador i bland annat Myanmar, Ecuador, Nigeria och Sydafrika.

Nu har vi en sådan process även i Sverige. 800 personer i Chile stämde hösten 2013 Boliden Mineral i svensk domstol med begäran om skadestånd för skador orsakade av företagets giftiga gruvavfall. Boliden hade i mitten av 1980-talet – när diktatorn Pinochet styrde Chile – låtit frakta ca 20–25 000 ton gruvavfall till Chile. Gruvavfallet blev liggande på land i en av världens torraste regioner, olika giftiga ämnen spred sig i omgivningen, och många människor i området fick förhöjda värden av bland annat arsenik och bly i kroppen, på grund av avfallet.

Här är det inte frågan om en grannekonflikt, utan tusentals kilometer mellan Rönnskärsverken strax utanför Skellefteå, där avfallet kom ifrån, och staden Arica i nordligaste Chile, där skadorna uppkommit. En avgörande rättsfråga i processen har varit vilken lag den svenska domstolen

skall tillämpa i målet: svensk lag, chilensk lag eller internationell rätt? Tillsammans med två advokater är jag ombud för dessa 800 chilinare. Även om utfallen i de olika nationella rättsprocesserna har varierat, visar rättegångarna att möjligheten ökar att hålla företag ansvariga för skador på andra sidan jorden. Det är en viktig påminnelse.

I boken ”Doktor Glas” ställer Hjalmar Söderberg den moraliska frågan om ansvaret för en skada som man orsakar långt borta och samtidigt berikar sig på:

Vem minns inte det gamla problemet, som så ofta kommer under debatt när det sitter några fattiga satar tillsammans vid ett kafébord: om du kunde döda en kinesisk mandarin bara genom att trycka på en knapp i väggen, eller genom en ren viljeakt, och sedan ärva hans rikedomar – skulle du göra det? Den frågan har jag aldrig gittat svara på, kanske därför att jag aldrig riktigt hårt och bittert har känt fattigdomens elände. (Hjalmar Söderberg, *Doktor Glas*, 1905)

Så skrev alltså Hjalmar Söderberg 1905. Hans fundering är relevant också för den beskrivna rättsprocessen mot Boliden, som inte är avslutad när detta anförande hålls. Jag kommenterade citatet i slutpläderingen i Skellefteå tingsrätt hösten 2017 på följande sätt:

Det är ingen liten fråga, som Söderberg sätter fingret på. Den moraliska frågan Söderberg vill komma åt avser ansvaret för en skada som man orsakar långt borta och samtidigt berikar sig på. Den här frågan är inte bara moralisk, utan också rättslig. En central fråga i målet är vilket *rättsligt* ansvar man har för skador som man orsakat långt borta, på andra sidan världen. Eller vänd på frågan, skall man kunna undkomma ansvar bara för att man orsakat skadan på andra sidan jorden istället för någonstans i Sverige?

... har förändrats

Jag har med viss tjatighet upprepat hur politiska beslut, nytänkande, teknikförändringar, ekonomisk globalisering, migration och förändrade miljöförhållanden har vidgat de rättsliga sammanhangen. Juridiken

sträckte sig över landsgränser även tidigare, men inte i sådan omfattning som nu.

Rättsregler och processer måste anpassas till dessa nya förutsättningar. Internationella regler kan lämpa sig väl, men de måste förankras lokalt, både i fråga om tillkomst och tillämpning. I vissa fall kan reglerna harmoniseras över gränserna, men i andra gränsöverskridande situationer blir det fråga om att välja vilken lag och kanske vilka processer som skall tillämpas.

De vidgade rättsliga sammanhangen har gjort att den internationella rättsordningen utvecklats från att vara huvudsakligen mellanstatlig till att i vissa situationer stärka en kosmopolitisk rättsstruktur.

Allt detta påverkar juristerna, deras vardag och deras självbild. Mitt intryck är att det är stor skillnad på yngre juristers internationella perspektiv i dag jämfört med, säg, de jurister som var mina lärare när jag läste juridik på 1980-talet. Vi ser att studenter på juridiska fakulteter i dag över lag är mer benägna än studenter på andra fakulteter att läsa någon del av sin utbildning utomlands. De gör det säkert för att det spännande att komma ut och vistats i ett annat land under ett tag, men också för att de ser värdet av att kunna lite om utländsk rätt och om hur jurister utomlands agerar och tänker. Det säger något om juristers nya perspektiv.

Jag har, bland annat som tidigare dekan på Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet, funderat mycket på juristentiteten, vad vi bör lära ut till studenterna, vilka egenskaper en jurist bör ha och även på hur juristgruppen i samhället bör se ut. Jag ser det som helt nödvändigt att vi i större utsträckning än tidigare utbildar studenterna i att placera svensk rätt i ett större sammanhang. Jurister i Sverige skall så klart kunna svensk rätt, men de måste också kunna se det lilla i det stora, sätta sig in i andra rättsordningar, jämföra rättsregler och hantera situationer som inte är begränsade till Sverige.

Dessutom bör samhället i all sin mångfald återspeglas bland juristerna. Det stärker rättens legitimitet och vi får jurister som förstår människors olika historier och erfarenheter i vardagen, även när de kommer från an-

dra delar av världen. Mångfalden ger också Sverige en bättre möjlighet att klara de rättsliga utmaningar som uppstår när sammanhangen på nästan alla rättsområden vidgas och sträcker sig utanför Sveriges gränser.

De vidgade perspektiven väcker frågor om rättens giltighet, effektivitet och legitimitet över gränserna, men också om rättssäkerhet och rättvisa. Nationalstaten, som vi känt den, förmår inte att isolerat leverera detta. Lagstiftningen, myndighetsutövningen, rättstillämpningen och det rättsliga tänkandet måste präglas av de gränsöverskridande sammanhangen vi lever i. Det måste juristerna också.

Statsgränserna finns kvar, men de definierar inte längre juridiken och juristerna på samma sätt som tidigare.

Inträdesföredrag den 6 mars 2018